

VILÁG- TÖRTÉNET

9. (41.) évfolyam 2019. 1.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **Z. KARVALICS LÁSZLÓ**
A HIEROKRATIKUS KONTROLLSTRUKTÚRA SZÜLETÉSE
- **BUHÁLY ATTILA**
A RÍTUS MINT INFORMÁCIÓ
- **ÓBIS HAJNALKA**
A PÜSPÖKI ADMINISZTRÁCIÓ
- **HAJNÓCZI KRISTÓF**
DANTE, A HITHŐS
- **KUTROVÁTZ GÁBOR – SUSZTA LAURA – VASSÁNYI MIKLÓS**
GALILEI CSILLAGHÍRNÖKE MINT ÓVATOS KIÁLLÁS AZ ÚJ
VILÁGREND MELLETT
- **SZEMLE**
URBÁN MÁTÉ, BARANYI TAMÁS PÉTER ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Stefano Bottoni,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

9. (41.) évfolyam 2019. 1.

TARTALOM

Vallási jelenségek és információs folyamatok. Egy termékeny témakapcsolat lehetőségei (Z. Karvalics László)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Z. Karvalics László: A hierokratikus kontrollstruktúra születése. Egy rekonstrukciós hipotézis	5
Buhály Attila: A rítus mint információ. A Haldi-kultusz szerepe az urartui állam kibontakozásában	23
Horváth Dániel Ágoston: Vallási és kulturális cserefolyamatok az ókori Közel-Keleten	37
Hanny Erzsébet: „Quo vadis, Domine?” Az evangélium terjedésének lehetséges útvonalai	49
Óbis Hajnalka: A püspöki adminisztráció. Egy késő antik információs üzem működése Augustinus levelezése alapján	65
Hajnóczi Kristóf: Dante, a hithős	77
Kutrovátz Gábor – Suszta Laura – Vassányi Miklós: Galilei Csillaghírnöke mint óvatos kiállítás az új világrend mellett. Forrásközlés bevezető tanulmánnyal	93
<i>Műhely</i>	
Makai János: A Ruszisztikai Központ és a középkori Rusz történetének kutatása	133
<i>Szemle</i>	
A szentgotthárdi csata és a vasvári béke (Urbán Máté)	141
A nagystratégia bővületében (Baranyi Tamás Péter)	146

Jelen számunkat Z. Karvalics László szerkesztette

A nagystratégia bővületében¹

A stratégiáról írt könyveket hagyományosan annak az olvasóközönségnek szánják, amely a legnagyobb hasznát veheti. Szun-ce *A háború művészete* című traktátusával a hagyomány szerint Vu állam királyának figyelmét vívta ki, a Maurikiosz császárnak tulajdonított *Sztratégikón* azoknak szól, akik „tábornoknak állnak”, Niccolò Machiavelli pedig maga dedikálta a *Fejedelmet* Lorenzo de Medicinek, akiben a „tökéletes fejedelmet” kereste. Az amerikai történészprofesszor, John Lewis Gaddis nem mondja ki, de világos, hogy a nagystratégiáról írt könyvét az amerikai végrehajtó hatalom mindenkori birtokosainak írta – használati utasításként és figyelmeztetésként.

Már a „nagystratégia” szó használata is nagy szerencsét feltételez: ha a gyakran idézett, bár kissé elnagyolt meghatározást használjuk, miszerint a nagystratégia egy állam minden erőforrásának egy meghatározott cél szolgálatába állítását jelenti, akkor meg kell jegyeznünk, hogy a legtöbb kis ország számára ez nem jelenthet mást, mint a sikeres lavírozást a nagyhatalmak között. Amerikai – vagy római, francia, angol, orosz stb.– szemszögből a kérdés azonban eldöntendő: mire lehet fordítani a hatalmas erőforrásokat, milyen célt érdemes „szolgálni”, mire lehet a birodalmi energiát hasznosítani. Különösen érdekes az amerikai nagystratégia kérdése akkor, amikor úgy tűnik, hogy a 2016-os elnökválasztással hatalomra jutott amerikai kormányzat évtizedes hagyományokat rúg fel, és visszájára fordítja Amerikának a világban betöltött szerepét.²

Az amerikaiak többször találták magukat abban a helyzetben, hogy nagystratégiát kellett alkotniuk – olykor csak a szűkebb pátriájuk, máskor a nyugati félteke, bizonyos esetekben pedig az egész világ –, ha úgy tetszik, a „szabad világ” számára. Ezt a tevékenységet egy sor önmegerősítő mítosszal bátyázták körbe, aminek a hatalmi politikai megfontolásokon túl felépített eszmetörténeti háttere is alakult. Ezek szerint a mítoszok szerint az Egyesült Államok „hegyre épült város”, melynek példaként kell szolgálni a világ számára, a jogegyenlőségen alapuló képviselői rendszer individualista ethoszt teremtett, s mindez hosszú távon a „meghívásos birodalom” és a „szabályokon alapuló nemzetközi rend” létrehozásához vezetett.³ Ezekben a megközelítésekben alig maradt hely a földrajzi viszonyok és a politikai képzelőerő

1 Gaddis, John Lewis: *On Grand Strategy*. New York–London, Penguin Press, 2018. 368 p. (Penguin Books.)

2 Az erről szóló szakirodalom és publicisztikai irodalom számatlan. Egy friss példa Hal Brands 2018-as könyve, melynek mérlege szerint a Trump-elnökség tovább gyengíti az USA hatalmát a világban. Brands, Hal: *American Grand Strategy in the Age of Trump*. Washington D.C., 2018.

3 Az elmúlt évtizedekben többen megkérdőjelezték ezeket a toposzokat. Fernández-Armesto például arra világít rá, hogy az amerikaiak „individualizmusa” egyáltalán nem magától értetődő és széles magyarázóerővel bíró jelenség. Fernández-Armesto, Felipe: *The Americas. The History of a Hemisphere*. London, 2004. 160–161.

meghatározó szerepének. Aligha kétséges, hogy az észak-amerikai kontinens földrajza ideális a tengeri hatalom megeremtéséhez, ahogyan az is, hogy politikai gondolkodói már az első nemzedék óta szofisztikált birodalmi ambíciókat hordoztak.⁴

Egy ilyen ország stratégiai menedzsmentjébe enged betekintést az *On Grand Strategy*. John Lewis Gaddis valószínűleg az „új hidegháború-történet” (*New Cold War History*) legnagyobb hatású alakja, akit bár sokan bírálják, a legtöbben meghatározónak tartanak a legújabb kori történettudományban. Jelenleg elemzett könyve a Yale Egyetemen 16 éve működő, válogatott szakemberekből álló nagystratégiai kutatószeminárium eredményeire, összegyűjtött tapasztalataira támaszkodik. Ez a kötet már a negyedik a sorban, tekintve hogy a szemináriumon korábban előadók is összegezték gondolataikat: Paul Kennedy, majd Charles Hill, végül Linda Kulman összefoglaló munkája után Gaddisé a sorozat negyedik darabja, mely minden bizonnyal a leghíresebb lesz.⁵

Gaddis messziről indít: az ókori görög költő, Arkhilokhosz egy töredékben maradt sorától, miszerint „a róka sok dolgot tud, míg a sündisznó egy fontos dolgot tud”. A brit politikai filozófus, Isaiah Berlin először egy partin hallotta ezt a töredéket, és megindította a fantáziáját. 1953-as esszéjében (*A sündisznó és a róka*)⁶ felhasználta a gondolkodók és írók kategorizálására. A róka kategóriába sorolta őket, ha sok minden érdekelte őket, és sokfelé kalandoztak a gondolataik, illetve sündisznónak tartotta, ha a felületi különbségeken túl mindig egy dologról kívántak elmondani valamit, mindig egy végső okon keresztül szemlélték a világot. Ebben az értékelésben „sündisznó” például Platón, Dante, Dosztojevszkij vagy Fernand Braudel, míg „róka” Arisztotelész, Shakespeare, Puskin vagy James Joyce. Már maga Berlin is inkább tréfás elmejátéknak tartotta ezt a felosztást, a későbbi korokban azonban többen nagyon hasznosnak értékelték azt különböző társadalomtudományi vizsgálatokhoz.

Ezek közül a feldolgozások közül a mű Philip E. Tetlock politikai pszichológiával foglalkozó professzor írását idézi, melynek címe: *A szakértők politikai ítéletei. Mennyire megbízhatóak? És hogy tudjuk megállapítani?* Ebben a műben Tetlock összegyűjtött 1988 és 2005 között több száz politikai elemzést és „előrejelzést”, azt vizsgálva, milyen „találati aránnyal” tudták megjósolni a jövőt. Az arányszám nem is volt különösebben érdekes, inkább az, hogy a jövőre vonatkozó érvelések helyessége szinte semmivel nem mutatott korrelációt, egy dolgot leszámítva: hogy „sündisznóként” vagy „rókaként” azonosították-e magukat a Berlin-féle besorolásban. Ebből viszont világosan kitűnt, hogy „a rókák jobban csinálják”: nincs egységes „világmagyarázatuk”, amire mindent vissza akarnak vezetni, és melynek mindent meg akarnak feleltetni, hanem rugalmasan viszonyulnak az előfeltevéseikhez, állandóan revideálják az alaptevételeiket, és könnyedebben fogadják az új, zavaró információkat. Emberi viselkedési mintákra is kitérve az feltűnő, hogy az „igazság birtokában lévő” süntípusú emberek kevésbé hajlandók az ellenvélemények tényleges számbavételére, a más állásponton lévők valódi meghall-

4 Az amerikai történetírás különösen a korai időszakra vonatkozóan vonakodott a „birodalom” kifejezéstől az Egyesült Államokat illetően. Ebben a kérdésben jelentett nagy előrelépést: Weeks, William Earl: *John Quincy Adams and American Global Empire*. Lexington, 2002.

5 A stratégiát vizsgáló szemináriumok George F. Kennan tevékenysége nyomán jelentek meg először Amerikában. Kennan, akit a „hosszú távirat” sikere után felkérték a Nemzeti Hadiakadémia előadójának, 1946 elején még azzal szembesült, hogy alig létezik stratégiával foglalkozó amerikai szakirodalom, mert mindegyik mű az általánosságok és a politikai mítoszok szintjén marad. Kennan, George F.: *Memoirs*. Boston, 1967. 307–311.

6 Berlin, Isaiah: *The Hedgehog and the Fox: An Essay on Tolstoy's View of History*. Chicago, 1953. 1–95.

7 Tetlock, Philip E.: *Expert Political Judgment. How Good Is It? How Can We Know?* Princeton, NJ, 2005.

gatására, ezek a tulajdonságok pedig végső soron felelőssé tehetőek azért, hogy merevebb politikai ítéleteik ritkábban találkoznak a jövő realitásaival.

S hogy mi köze mindennek a nagystratégiához? Minden – minthogy a stratégia Gaddis meghatározásában egyrészt a célok és az eszközök, másrészt pedig a tér, az idő és az arányok összeegyeztetése. Ezeknek a finom összehangolásához arra van szükség, hogy az ember világosan ismerje a célokat, és tisztában legyen a finom rezdülésekkel, mindig kész legyen rájuk rugalmasan reagálni. Természetesen az sem jó, ha az ember „csak róka”, mivel a célok tisztasága is fontos. A helyes megközelítés tehát az, ha tudjuk, mikor legyünk rókák és mikor sündisznók. Erre egy Lincoln elnöknek tulajdonított mondást is idéz a szerző: az amerikai elnököt megkérdezték, hogy miként képes fennkölt céljai érdekében a legkéte-sebb politikai alkukat megkötni. Lincoln erre fiatalkori földmérő tapasztalatait említette: az iránytű mindig megmutatta, hogy merre van észak, de azt nem, hogyan keljen át a mocsáron, amit esetleg északra talál. A sün és a róka tulajdonságok ilyen vegyítése az alapja a jó nagystratégia megalkotásának is.

Ez az a tevékenység, amit az egyszerű emberek nap mint nap megtesznek: a céljaikra koncentrálnak, de közben a körülöttük lévő világ komplexitásában navigálnak. Miért van szükség ennek a tudatosítására? Gaddis szerint két okból. Egyrészt mert a politikusok gyakran elfeledkeznek magukról: „A józan ész ebben az értelemben olyan, mint a levegő: minél magasabbra jutunk, annál ritkásabb.” A másik okot Kissingertől idézi, miszerint az amerikai politikusok, elemzők döntően egyetemi tanulmányaik során találkoznak utoljára olyan környezettel, amely a szellemi fejlődésüket intenzíven elősegíti, és amelyben állandóan meg kell kérdőjelezniük a gondolataikat. A hivatalos képzés után azonban inkább a már megszerzett tudásra és tapasztalatokra építenek, melyek így mindinkább zárt rendszert alkotnak, melyből egyre nehezebb kitörni. Mindennek következtében állandó edzésre van szüksége a vezetőknek, hogy ne tévesszék el az arányokat, illetve össze tudják egyeztetni a célokat és az eszközöket. Erre a konstans edzői feladatra vállalkozik a nagystratégiáról írott könyv, eszköze pedig a narratíva, vagyis azok a tanulságok, amelyeket a korábbi idők nagystratégiai sikereiből és kudarcaiból lehet levonni a jövőre nézve, az arányok átvételével és megtartásával.

Az erős elméleti felvezető után a könyv egy kicsit csapongóvá kezd válni, és ez leginkább a korai történelmet érintő fejezetekben érhető tetten. A „Tanárok és kötőfékek” (*Teachers and Tethers*) című fejezetben, melyben Augustus császárról értekezik, a „Lelkek és államok” részben, melyben Szent Ágoston és Machiavelli politikai írásait veti össze, valamint a „Hercegek mint fordulatok” (*Princes as Pivots*) fejezetben, melyben I. Erzsébet angol királynő és II. Fülöp spanyol király kapcsolatát elemzi, érezhető, hogy Gaddis professzor nem a korszak szűkebb értelemben vett kutatója. Ezekben a fejezetekben is vannak nagyon fontos megállapítások, de megközelítése gyakran felületesebb és vitatható. Egy konkrét példa Szent Ágostonnal kapcsolatban merül fel, akinek tevékenységét évszázadok óta elemzik teológusok, történészek, politológusok. A szerző arra célozgat, hogy Szent Ágoston teljesen sosem szakított a politeizmussal, ami viszont nem felel meg a róla alkotott kanonikus képnek. Mind-ezek mellett világosan illeszkedik a rendszerbe, hogy Iulius Caesar, Szent Ágoston és II. Fülöp inkább „süntípus”, Augustus, Machiavelli és Erzsébet királynő inkább „rókatípus”. Ezekben a részekben a legérdekesebb, hogy Octavianus Augustus miként tudta megszilárdítani a Római Birodalmat úgy, hogy nem vált merénylet áldozatává, mint Caesar: alázatot gyakorolt, és nem verte nagydjára sikereit. Gaddis úgy fogalmaz: „Amit valójában tett, az a köztársaság felszámolása volt, de annyira fokozatosan és olyan érzékkel, minden szakaszban

világossá téve az ezzel járó előnyöket, hogy a rómaiak alkalmazkodtak és el is fogadták a helyzetet anélkül, hogy igazán ráeszméltek volna, mi minden változott.”

Gaddis értékelése szerint a leggyakoribb hiba, amit el szoktak követni a nagystratégia tervezése során, a célok és az eszközök összekeverése. Megtörténik ez nap mint nap minden emberrel: nyaraláson kitalálhatjuk, hogy mindenképp meg kell nézni ezt vagy azt a látványosságot, és ha nehézségekbe ütközünk, és csak azért is el akarunk jutni oda, azt veszszük észre, hogy már nem élvezzük a nyaralást. Hasonló a helyzet akkor, amikor a hadvezérek nem tudnak a céljuk érdekében letenni bizonyos eszközökről. Ellenben az, akinek a célja flexibilis, „kihozni minden helyzetből a legjobbat”, sokkal nehezebben téveszti el az eszközöket. Éppen ezért a nagy gondolatokkal viaskodók, és akik a harctéren ezeket az elveket követik, könnyebben vallanak kudarcot. II. Fülöp hatalmas spanyol Armadát szereltette fel, hogy legyőzze az eretnek Angliát és visszaállítsa a katolikus hitet az országban. A cél is, az eszköz is szilárdan rögzített volt, így esély sem volt a környezethez való adaptív változásra. Erzsébet királynő célja ezzel szemben mások – mindig az éppen adódó ellenfelek – egymás ellen való kijátszása, a kereskedelmi haszon növelése és az aktuális veszélyek elkerülése volt. Hasonlóan összekeverte a célokat és az eszközöket Napóleon is, amikor megtámadta Oroszországot 1812-ben, és messzire benyomult az ország területére. A kezdetben a cárt megfélemlíteni akaró akció valódi büntető hadjáratná vált, a francia császár pedig nem vette észre, hogy egyre mélyebbre húzzák be Oroszországba, ahol végül katonáit nemcsak a támadásnak, hanem a hidegnek is kiteszi.

Napóleon orosz hadjáratával kapcsolatban két nagyon fontos kortársat is idéz Gaddis: a porosz Clausewitzet és az orosz Tolsztojt. Az események nyomására Clausewitz megírta *A háborúról* című művet, ami azóta is a modern hadtudomány alapja, Tolsztoj pedig a *Háború és békét*, ami az egyik legtöbbet tanulmányozott irodalmi mű. Érdekes, hogy mindkettőn ugyanazokra a következtetésekre jutnak, és ezért nevezi őket Gaddis a „legnagyobb stratégáknak” (*the grandest strategists*). Mindketten azt hangsúlyozzák, hogy a meglepetésre, a nem várt eseményekre, az élet ironikus fordulataira való reagálás a katonai stratégia és a történelem legnagyobb kihívása. Az oroszok is mintegy a véletlenek sorozata nyomán szerezték meg Napóleon ellen a pszichológiai előnyt: a véletlenhez nem tudtak alkalmazkodni a csüggedt franciák, az oroszok azonban ki tudták azt használni. Bár Tolsztoj számára mindez a történelem kiszámíthatatlanságát és determináltságát jelenti, Clausewitz számára pedig praktikus katonapolitikai következményei vannak, mindkettőn a meglepetés jelentőségében határozzák meg a stratégia lényegét. Bizonyos szempontból banális, de a stratégiai elit rendre elfelejti, és újra felfedezi, mint például Donald Rumsfeld védelmi miniszter 2002-ben, amikor arról beszélt, „vannak ismert ismeretlenek” (*known unknowns*).

A *Nagystratégiáról* leginkább az amerikai viszonyok ismertetésében kiemelkedő könyv: szól arról, hogy miként vált az angol gyarmatosítók Amerikája sikeressé, a spanyoloké pedig nem; arról, hogy miként dezintegrálta a rabszolgaság kérdése az új köztársaságot, és hogyan lehetett megmenteni, valamint szól a brit–amerikai viszonyról. Leírja, hogy a spanyol központosítás és így a helyi politikai kultúra kialakulásának hiánya hogyan vezetett diszfunkcionális államokhoz. Beszél arról, hogy az „alapító atyák”, bár egységes államot akartak, hogyan tettek engedményeket a helyi erőknek. Az amerikai federalizmus alapjainak lerakásával Alexander „Hamilton, ahogy korábban Augustus is, szerénységgel kezdte lefegyverezni az ellenállást”. Ezekbe a részekbe a recenzius ízlése szerint kicsit több jutott a bevezetőben felvillantott mítoszok közül, de az amerikai historiográfiai közegben egyáltalán nem kirívóan. A könyv talán legizgalmasabb és az egyik legjobban megírt része éppen a brit–amerikai kapcsolatok témájába enged betekintést néhány kulcsfontosságú, de keveset em-

legetett személyiség tevékenységén keresztül: George Canning brit és John Quincy Adams amerikai külügyminiszterek, Lord Salisbury miniszterelnök, Eyre Crowe külügyi szakértő.

Az 1820-as években a Napóleon utáni Európát ugyanis nemcsak a keleti kérdés megoldatlansága nyomasztotta, hanem az is, hogy az elmúlt évtizedek háborúiban meggyengült Spanyol Birodalom gyarmatai visszaszerezhetőek-e. London nem támogatta, hogy a frissen kikiáltott köztársaságokat újra bekebelezze Madrid vagy Párizs, mivel az felborította volna a nagy nehezen összetákolts európai erőegyensúlyt. A britek tehát fel voltak rá készülve, hogy nem engednek át semmilyen intervenciót az Atlanti-óceánon, és ehhez az Egyesült Államok diplomáciai segítségét is kérték. John Quincy Adams amerikai külügyminiszter azonban inkább a Monroe-elv egyoldalú meghirdetésével válaszolt: semmiféle gyarmatosítást nem tűr el a kontinensen, és semmiféle interferenciát az „amerikai ügyekkel”. A későbbi Latin-Amerika itt másodlagos szereplő volt: amerikai szemszögből ugyanis jobb volt, ha sok kis független állam osztozik vele a kontinensen, mint ha visszatérnének az európai nagyhatalmak. Bár az USA ekkor még nem tudott érvényt szerezni a Monroe-elvnek, a brit flotta megtette helyettük ezt a szívességet. Canning külügyminiszter úgy dicsekedett a londoni Alsóházban, hogy „életre hívtam az újvilágot, hogy megőrződjön az egyensúly az óvilágban”. Ez ekkor még igaz is volt, azonban az USA észak-amerikai terjeszkedése, elképesztő ipari kapacitása, társadalmi mobilitása és a századfordulótól kezdve tengeri hadereje kezdett riasztó méreteket ölteni. Világos volt, hogy Anglia szigetország, mely birtokolja a tengereket, ám biztonsága azon nyugszik, hogy a nagy kontinensek megosztottak maradjanak, az ottani hatalmakat pedig ki lehessen játszani egymás ellen – más szóval, az egyensúlypolitika. Lord Salisbury miniszterelnök pedig így töprengett 1903-ban: „Ha beavatkoztunk volna az amerikai polgárháborúba, lehetséges lett volna visszanyesni az Egyesült Államok erejét kezelhető méretűvé. De két ilyen lehetőség nem adódik egy nemzet életében.” Anynyi vigasz azonban adódott a britek számára, hogy az egységesülő Amerika esetleg támaszt nyújthat majd más nagy egységesülő földrajzi terekkel, Oroszországgal vagy Közép-Európával szemben.

A „geopolitika atyja”, Halford Mackinder is ezt fogalmazta meg 1904-es előadásában: veszélyt jelent a kontinensek politikai egységesülése (*continental consolidation*). Eyre Crowe, a Brit Külügyminisztérium szakértője híres, 1907-es memorandumában pedig azt írta: az angolokra leselkedő legnagyobb veszély, hogy valaki nagy kiterjedésű szárazföldi területre és tengeri hatalomra tesz szert, az ilyen „vámpr” (*incubus*) pedig minden oldalról kikezdhethetné Nagy-Britanniát. Mindez meg is történt, kétszer is: létrejött az Euráziát szinte egysítő vámpír Németország képében, mely még erős flottát is birtokolt. Az USA pedig kétszer is megmentette az angol érdekeket a kontinensen – és globális méretekben is.

A könyv Roosevelt elnök világháborús politikájának ismertetésével ér véget: hogy miként tudta az elnök meggyőzni az izolacionista közvéleményt, hogyan tudott demokratiként a szovjet diktátorral egyezkedni, és hogy az ideológiai szilárdság és gyakorlati rugalmasság miként fért meg személyében egymás mellett. Gaddis konklúziója szerint azért, mert, ahogy a nagy stratégák is, hagyott magának „taktikai teret”, sosem zárt ki semmilyen lehetőséget, és alázattal elfogadta, hogy bizonyos dolgokat nem tud előre, és ezért előre nem is kívánta a lehetőségüket kizárni. Ez az a hajlékonyság, ami a legnagyobb stratégiákra jellemző, és ez az, amire Clausewitz és Tolsztoj is figyelmeztet.

A könyv összességében vegyes képet mutat: az elméleti bevezetés és az USA felemelkedésével foglalkozó részek a legjobbak, míg Szent Ágoston, Machiavelli, Erzsébet és II. Fülöp, valamint az amerikai gyarmatok „erényeinek” ismertetése a leginkább megkérdőjelezhető, bár ez utóbbiak is szerves részét képezik a műnek. Ennél nagyobb probléma,

hogy a könyv érezhetően egy sorozatnyi szemináriumon elhangzott közös töprengés, elméleti feldolgozó munka eredménye. Az olvasó azt érezheti, hogy ő is egy a szeminaristák közül egy olyan órán, mely valóban gazdagítja a gondolkodását. A probléma az, hogy az ilyen szemináriumok egy életre meghatározó élményt adnak, ha az ember hallgatja őket – de könyvben olvasni nehézkes és strukturálatlan hatást kelt.

A könyvön még mindig érezhető a „Vietnam-szindróma”: Gaddis maga írja le a történetet, hogy Turner admirális Saigon eleste után fiatalemberként kérte fel, hogy tartson kurzust „Stratégia és politika” címmel Newportban az USA tisztjeinek, és külön kérte, hogy Thuküdidésztől induljanak. Valóban: az amerikai katonapolitika csődöt mondott Vietnamban, részben azért, mert túl mechanikusan közeledett a háború megnyeréséhez. A klasszikusok olvasása kétségkívül ráfért az amerikai hadseregére. Érdekes azonban, hogy a vietnami sokkhatás még mindig nem múlt el teljesen az amerikai tudományos közbeszédből, pedig azóta még jó néhány háborút megvívta, többet nem túl nagy sikerrel. A *Nagystratégiáról* egyik fő mondanivalója, hogy a klasszikus oktatás, a politika mesterségének elsajátítása a legfontosabb előfeltétele a működőképes nagystratégia megalkotásának és kivitelezésének. Bizonyos értelemben a könyv felfogható a hivatalos társadalomtudományi megközelítés bírálataként is: sokkal többet érhet a klasszikusok olvasása és az elmélkedés, mint fontoskodó diagramok és látszatösszefüggések vizualizálása. A politika, és így a nagystratégia is, ekképpen tehát közelebb állhat a művészethez, mint a tudományhoz. A művészetben, a természettudományokkal ellentétben, fontos a szerző megfigyelő, alkotó alázata, önkorrekciós képessége és az önmagára és tárgyára is vonatkozó állandó kritika.

A könyv maga nem fog a stratégia alapművévé válni, hiszen kevés olyan revelációt nyújt, ami konkrét, kézzelfogható kapaszkodót jelenthetne akár egy politikus, akár egy tábornok számára. Sem axiómák, sem törvényszerűségek, sem receptek nem találhatók benne arról, hogy mi a jó stratégia. Nincsenek következtetések, vannak viszont tanulságok. Egységes képet ad a hadvezetés és a politika számára szükséges erényekről, jó hátteret ad további kutatáshoz, és rengeteg gondolatot villant fel tudatfolyamszerű elemzésében. Valóban a klasszikusok mély ismeretét nyújtja, egységes egészévé téve az irodalmi, történeti és politikai tudást. A hidegháború egyik legismertebb történéstől az is érdekes, hogy a „hazai pályát” kihagyja az elemzéséből, ami nagyfokú alázatról tesz tanúbizonyságot. Ha a konkrét katonai stratégia technikai részleteiben nem is tudunk elmerülni az olvasás közben, évszázadok politikai sikereinek és kudarcainak tapasztalatát tényleg átérzhetjük, és elsősorban Amerikáról, az USA politikusairól, háborúiról, kontinentális terjeszkedéséről és a rab-szolgaság Uniót szétfeszítő erejéről olyan ismeretekkel gazdagodhatunk, amilyenekkel kevés másik mű tudna szolgálni. A könyv összességében nem lesz túl hasznos sem a modern hadvezetés, sem a diplomáciatörténet számára – viszont a politikai és katonai tanulságok igazi forrása, ami egyúttal látteletet ad arról is, hogy miért nem kielégítő az amerikai oktatási gyakorlat a stratégia kérdéseiben.

Baranyi Tamás Péter*

* A szerző az Antall József Tudásközpont kutatásvezetője és az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék megbízott oktatója.

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2019-es évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

25nka
Nemzeti Kulturális Alap